

Varusmiespalvelus miesten omaelämäkertoissa

Anni Ojajärvi & Tiia Laukkanen

Artikkelissa tarkastellaan, miten sota, varusmiespalvelus ja asevelvollisuus tulevat esiin sotien aikana ja sotien jälkeen syntyneiden miesten omaelämäkertoissa. Artikkelit tuo esiin, miten sotiin liittyvät kokemukset ja kertomukset jäsenyivät osaksi nuorten miesten varusmiespalvelusta 1950–1980-luvuilla. Kuvaukset on kerätty Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan keräämästä ”Eläköön mies!” -omaelämäkerta-aineistosta.

Johdanto

Armeija sanotaan olevan kasvatusinstituutio, joka tekee pojista miehiä. Tällä viitataan sekä sotilaskoulutuksen kasvatukselliseen puoleen että sen asemaan eräänlaisena initiaatoriittinä täysivaltaiseen miesyhteisön jäsenyyteen (mm. Ahlbäck 2010a, 91–92; Hoikkala ym. 2009; Leimu 1985). Nuorille varusmiespalvelus on elämänsä vaihe, jolloin he kohtaavat maanpuolustuksen konkreettisen ja omaan elämäänsä kuuluvana positiona (mm. Giele & Elder 1998). Vaikka vuosittain noin 75 prosenttia ikäluokan miehistä suorittaa palveluksen loppuun asti (Suomalainen asevelvollisuus 2010, 31), on sen merkityksestä ja kokemuksista nuorille itselleen tehty vain vähän laadullista tutkimusta (mm. Hoikkala ym. 2009; Aikko 2010).

Eletty aika vaikuttaa oleellisesti ihmisten kokemuksiin ja merkityksellistämisen tapoihin. Varusmiespalveluksensa 1960-luvulla suorittanut nuori kasvoi hyvin erilaisessa yhteiskunnallisessa, sosiaalisessa ja kulttuurisessa ympäristössä kuin nuori, joka suoritti palveluksen 1980-luvulla. Heillä oli tästä näkökulmasta tarkasteltuna varmasti myös hyvin erilainen suhde sotaan, sotimiseen ja sitä kautta asevelvollisuuteen. Jotta voidaan ymmärtää eri miessukupolvien tapoja antaa merkityksiä varusmiespalvelukselle, tulee huomioida sukupolvien erilaiset kokemusmaailmat sekä historiallinen aika ja paikka, jossa he ovat oman palveluksensa suorittaneet (Giele & Elder 1998).

Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, millaisia varusmiespalvelukseen liittyviä kokemuksia ja ajatuksia sotien aikana ja niiden jälkeen syntyneet miehet (s. 1939–1969) nostavat esiin omaelämäkerrallisissa kirjoituksissa. Artikkelissa selvitetään, miten eri aikoina eläneet miehet kuvaavat varusmiespalvelustaan ja kuinka sotiin liittyvät teemat kytkeytyvät osaksi armeijamuistoja. Miesten palvelusaikaa tarkastellaan osana senhetkistä yhteiskunnallista tilannetta ja kuvattua elämämaailmaa. Artikkelissa tarkastellaan, mitkä kertomisen tavat ovat säilyneet vuosikymmenestä toiseen, ja miltä osin miesten tavat muistella ja kirjoittaa varusmiespalveluksesta näyttävät aineiston valossa muuttuneen. Artikkelit tuo tärkeää lisätietoa vähän tutkittuun aiheeseen ja tarjoaa historiallisen perspektiivin 2000-luvulla käytävään keskusteluun nuorten palveluskokemuksista ja käsityksistä (mm. Hoikkala ym. 2009; Mäkinen 2013).

Miesten varusmiespalvelukseen liittyviä muistoja on aiemmin tutkittu jonkin verran kirjoitettujen muistel- ja elämäkerta-aineistojen avulla. Vuonna 1973 kerättiin kirjoituskilpailulla muistoja vuosien 1919 ja 1973 välisenä aikana palveluksen suorittaneiden sotilaskoulutuksesta. Aineistosta tehdyt tutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan pääosin vain ennen sotia palveluksensa suorittaneiden miesten kokemuksia (ks. Leimu 1985; Ahlbäck 2010a). Teoksissa *Miehen elämää* (Roos & Peltonen 1994) ja *Miehen kunnia* (Siltala 1994) sivutaan vuosina 1992–1993 kerättyyn aineistoon perustuen armeijainstituution roolia ja merkitystä muisteluissa. Armeijamuistoja käsitellään lyhyesti, eikä teoksissa tarkastella eri ikäluokkien ja sukupolvien kokemuksiin ja merkityksenantoihin liittyviä eroja. Tässä artikkelissa on hyödynnetty kyseistä aineistoa ja vuosien 1939–1969 aikana syntyneiden miesten elämänkerroista on poimittu mukaan asevelvollisuuteen, varusmiespalvelukseen ja sotaan liittyvät osat. Kirjoittajien asevelvollisuuden suoritusajankohta ajoittui noin 1950-luvun puolivälistä 1980-luvun lopulle.

Muistitieto ja omaelämäkerrat

Artikkelin aineistona käytettiin kirjoitettuja itseohjautuvia omaelämäkertoja, jolloin esiin nostettuja teemoja voidaan lähtökohtaisesti pitää kirjoittajalle itselleen merkityksellisinä. Tutkijan rooliksi jää tulkita miksi kirjoittajat kokevat tietyt aiheet tärkeiksi elämässään sekä tarkastella sitä, mitä ja kuinka tapahtumista kirjoitetaan. (Ks. Vehkalahti & Suurpää 2014, 18.) Varusmiespalveluksen merkitystä ei artikkelin aineistoa kerätessä ole erikseen kysytty, jolloin siitä muodostuu osa elämäkertaa vain, mikäli kirjoittaja itse pitää sitä maininnan arvoisena elämänvaiheena tai vähintään katsoo sen kuuluvan osaksi oletettua miehen elämäntulkua. Muistitietoa hyödynnettäessä tavoitteena ei ole rakentaa faktatietoon perustuva kuvausta historiasta, vaan keskittyä yksilötason kokemuksiin ja tulkintoihin. Muistaminen on aktiivinen prosessi, jossa menneisyyden tapahtumista ja kokemuksista rakennetaan narratiivinen, yksilön itsensä näkökulmasta mielekäs kokonaisuus. Tulkintoja ja merkityksiä rakennetaan sekä tapahtumahetkellä että siinä ajassa ja paikassa, jossa muistaminen tapahtuu. Muistot muovautuvat suhteessa ympäröivään sosiaaliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen. (Mm. Fingerroos & Haanpää 2006, 33; Abrams 2010, 79–82.)

Muistot ja muistitieto rakentuvat kulttuurisen kehyksen ympärille, jolloin yksilön muistitiedosta tulee osa kollektiivista muistia. Muisto koetaan henkilökohtaiseksi, mutta sen rakentumiseen voivat vaikuttaa vahvasti esimerkiksi perhe, lähiympäristö tai valtio. (Halbwachs 1950, 52–53; Abrams 2010, 95–96.) Muistitieto voi olla myös sukupolvelta toiselle siirtynyttä suullista tietoa. Sen elinkaaren on arvioitu olevan kolme sukupolvea eli noin 80 vuotta. Toisaalta myös eri instituutiot, kuten museot tai oppikirjat rakentavat, pitävät yllä ja palauttavat ihmisten mieliin vielä pitkäjänteisemmin yhteisesti jaettua tietoa. Tieto on tällöin usein yksinkertaistettu, yksiselitteinen versio tapahtumista ja usein se pitää sisällään isänmaallisia elementtejä. (Ks. Abrams 2010, 101; Assman 2008, 111.) Muistitiedon rakentumisen voi helposti havaita esimerkiksi Suomen sotiin ja varusmiespalveluun liittyvissä keskusteluissa. Yksilötasolla kollektiiviseen kertomukseen yhdistyvät ihmisten moninaiset kokemukset ja niistä muodostetut narratiivit.

Sotaa voidaan pitää eräänlaisena nollapisteenä (Häkkinen ym. 2005, 62), jonka päälle ja jonka kautta yhteisö rakentaa kollektiivista muistiaan. Se heijastuu myös myöhempien sukupolvien tapaan jäsentää ja merkityksellistää varusmiespalvelusta. 2000-luvulla palvelustaan suorittavilla on kuitenkin yhä harvemmin omakohtaisia kokemuksia sodasta, minkä takia sotiin liittyvän kertomuksen on katsottu vähitellen hapertuvan (ks. Salasuo 2010; Siltala 2013). Sotien kertomus ei välttämättä katkea kokonaan, vaan se muokkautuu uudelleen

uusien sukupolvien tulkitessa sitä. Muistoissa ja omaelämäkertoissa tulee konkreettisesti esiin yksittäisten muistelijoiden suhde jaettuun ja yleisesti hyväksytyihin tarinoin ja niiden tulkintoihin (Ukkonen 2006, 188–189). Olennaista on myös pohtia sitä mikä, kuka tai ketkä lopulta edustavat yhteisön muistia ja menneisyyden tulkintaa (Tepora 2011, 375).

Aineisto ja menetelmät

Tässä artikkelissa käytetty aineisto on peräisin Suomen Kirjallisuuden Seuran ja Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan järjestämän ”Eläköön mies!”-kirjoituskilpailun omaelämäkertoista. Kirjoituskilpailu järjestettiin 15.9.1992–15.3.1993 välisenä aikana ja se tuotti 364 miehen kirjoittaman, lähes 24 000 kirjoitettua sivua sisältävän aineiston. Kirjoituskutsussa pyydettiin kuvailemaan omin sanoin sitä, millaista on olla suomalainen mies. Useimmat kilpailuun osallistuneista kirjoituksista ovat perinteisiä omaelämäkertoja, mutta joukosta löytyy piirroksia, runoja, kuvia, katkelmia ja yleistä ”tajunnanvirtaa” (ks. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto 2014).

Aineistosta poimittiin vuosina 1939–1969 syntyneiden miesten kirjoittamat omaelämäkerralliset tekstit. Tarkastelujakso ulottui kolmelle kokonaiselle vuosikymmenelle, jolloin syntyneet miessukupolvet ovat eläneet nuoruuttaan rauhan ajan yhteiskunnallisissa oloissa. Keruuvaiheessa aineistosta poimittiin kohdat, joissa kuvattiin asevelvollisuutta, varusmiespalvelusta, maanpuolustusta ja sotaa. Mukana on tarinoita maanpuolustuksesta ja siihen liittyvästä politiikasta, varusmiespalveluksen arjesta, kuvauksia isistä, enoista, ukeista ja muista läheisistä rintamalla sekä tilanteista, joissa kokemukset sodasta tai maanpuolustuksesta ovat tulleet nuorelle miehelle konkreettisiksi. Yhteensä tutkimusteemoihin liittyvää aineistoa kertyi 246 sivua.

	Tutkimusaineisto	Ei mainintaa	Ei käynyt
1939-1952 syntyneet	55	11	3
1953-1969 syntyneet	32	8	7
Yhteensä	87	19	10

Taulukko 1. Omaelämäkerrallisten kirjoitusten jakautuminen kirjoittajan syntymävuoden mukaan.

Valitulla aikavälillä syntyneitä miehiä oli aineistossa 87 kappaletta. Heistä 68 kirjoitti omaelämäkerrassaan asevelvollisuuteen, varusmiespalvelukseen, maanpuolustukseen tai sotaan liittyvistä teemoista (ks. taulukko 1). Nämä kohdat vaihtelivat yhden lauseen maininnoista yli kahdenkymmenen sivun yksityiskohtaisiin kuvauksiin varusmiespalveluksen kulusta ja merkityksestä. Miehistä 11 mainitsi varusmiespalveluksen vain muutamalla lauseella tai tiivistä kokemuksensa esimerkiksi runoksi. Vain 19 miestä ei lainkaan maininnut tutkimusteemoja. Tämä kuvastaa omaelämäkertojen monimuotoisuutta: palvelusaika on osalle miehistä ollut hyvin merkittävä kokemus, joka saa myös elämäkerrassa paljon tilaa. Toisille taas varusmiespalvelus on ollut vain yksi osa elämäkulkua tai aihetta ei syystä tai

toisesta haluta muistella. Muutamien miesten kohdalla suhde asevelvollisuuteen konkreti-
soitui siviilipalveluksen tai palveluksesta vapautumisen muodossa. (ks. Roos 1994, 12–15.)

Aineiston analyysissä on hyödynnetty aineistolähtöistä sisällönanalyysia (esim. Tuomi
& Sarajärvi 2013). Tutkimuksen keskiössä olivat omaelämäkertoja kirjoittavien miesten
kokemukset, ajatukset ja tapahtumat, aiemman tutkimuksen asettaessa taustoittavaksi viite-
kehukseksi. Aineistoa analysoitiin kolmivaiheisesti. Aineistoa kootessa omaelämäkerrat
luettiin läpi kokonaisuudessaan ja niistä poimittiin mukaan tutkimusteemoihin liittyvät
kohdat. Tämän jälkeen kerätty aineisto käytiin läpi ja jaettiin eri kategorioihin (mm. suh-
tautuminen palvelukseen, palveluskuvaukset, kieltäytyminen, sotaan liittyvät muistot).
Nämä jaot ovat yleistyksiä ja osa kuvauksista olisi voinut sopia useampaan kategoriaan.
Lopuksi tehdyt havainnot suhteutettiin aiempaan tutkimukseen.

Lopullisten analyysien pohjalta aineisto jaettiin kahteen eri ikäryhmään: *sodan varjossa
eläneisiin nuoriin* (s. 1939–1952) ja *kaupungistuvan Suomen sotilaisiin* (s. 1953–1969).
Nämä ryhmät kuvastavat kahta erilaista tapaa kirjoittaa ja jäsentää varusmiespalvelukseen
liittyviä kokemuksia. Muutos on havaittavissa asteittain, mutta selkein kohta muistelutapo-
jen muutokselle on vuonna 1953 ja sen jälkeen syntyneiden miesten kohdalla. Ikäryhmät
linkittyvät samalla erilaisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin. Vanhempi ikäryhmä eli nuoruut-
taan aikana, jolloin sodan jäljet olivat edelleen läsnä suomalaisessa yhteiskunnassa, kun
taas nuoremman ikäryhmän nuoruus sijoittui kiivaaseen urbanisoitumisen aikaan (Kortte-
nen 1982). Tässä artikkelissa kuvataan näitä kahta erilaista tapaa muistella varusmiespalve-
lusta sekä palveluksen linkittymistä nuoruuteen, elettyyn aikaan ja sodan perintöön.

Sodan varjossa eläneet nuoret: kurikasvatusta ja kummallisia käytäntöjä

Vuosina 1939–1952 syntyneet miehet elivät nuoruuttaan 1950–1960-luvuilla, jotka olivat
monelta osin murrosten aikaa Suomessa. Sisäinen muuttoliike maalta kaupunkiin oli
alkanut ja yhä useampi nuori jatkoi kouluttautumista oppivelvollisuuden jälkeen (mm. Nie-
minen 2003, 270). Aikakauden nuoret elivät yhteiskunnassa, jota kuvasivat sodan traumat,
elintason nousu, sukupolvien väliset arvoerot ja tiedotusvälineiden roolin kasvaminen. Van-
ha aika väistyi ennen kuin mitään uutta oli ehtinyt muodostua tilalle. Nuorille alkoi hiljal-
leen avautua uudenlaisten mahdollisuuksien ja valintojen maailma. (Häkkinen 2014, 37–
38.)

Nuoruutensa sodan varjossa eläneet olivat kirjoitusajankohtana noin 40–54-vuotiaita.
Suuri osa heistä kirjoitti omaelämäkerrassaan omasta varusmiespalvelusajastaan. Kaksi kir-
joittajista oli vapautettu palveluksesta ja yksi mies kirjoitti valinneensa siviilipalveluksen.
Yksitoista miestä ei määritellyt lainkaan suhdettaan asevelvollisuuteen. Miesten omaelämä-
kerroissa oli hahmoteltavissa kolme erilaista tapaa muistella varusmiespalvelusta: osa näki
palveluksen myönteisenä kasvattavana kokemuksena, osa negatiivisina ja järjettöminä käy-
täntöinä, ja lopuille palvelus näyttäytyi luontevana osana elämäntulkua.

Miehet kuvasivat varusmiespalveluksen positiivisten kokemusten liittyvän esimerkiksi
metsäleireihin, jotka olivat hyvä syy leikkiä ”miehisiä sotaleikkejä”. Myös varusmiesten
yhteishenkeä muisteltiin lämpimästi. Vuonna 1950 syntynyt mies kirjoitti: ”yllätti myönte-
isesti se reilu toverihenki”. Armeijaa kuvattiin kasvatuksen, kurin, miehisyyden ja haastei-
den paikkana, jonka veroista koulutusta ei saanut ilmaiseksi mistään muualta. Varusmies-
palvelusta kuvattiin myös suoraan initiaationa aikuisten maailmaan (ks. Ahlbäck 2010a,
91–92; Hoikkala ym. 2009; Leimu 1985).

Kasvattava puoli on selkeimmin havaittavissa omaelämäkerroista, joissa palvelukseen
oli hakeuduttu vapaaehtoisesti ennen varsinaista palvelusikää. Vuonna 1942 syntynyt mies

kirjoitti lähteneensä isänsä ehdotuksesta vapaaehtoisena armeijaan innoissaan, koska ”tulisihan minusta [siellä] laakista kuin kolme vuotta vanhempi. Menisin minua vanhempien mukana sotaväkeen”. Toinen vapaaehtoisena palvelukseen hakeutunut mies kuvasi päässeensä ujoudestaan ja saaneensa itseluottamusta ryhmän johtamisesta ja käskemisestä:

Opin menemään isonkin joukon eteen ja aukaisemaan suuni ja opin myös käskemään. Jälkeenpäin vasta olen oivaltanut mikä valtava kehitys tapahtui muutamassa kuukaudessa. Ujo vetäytyjä oppi astumaan esiin ja esitti oman mielipiteensä ja piti siitä myös kiinni. (Mies, 1939)

Asevelvollisuus on jo sen syntyajoista lähtien nähty osana laajempaa kansalaiskasvatusta (Ahlbäck 2010a; Mälkki 2008). Varusmiespalveluksessa nuorille miehille opetetaan kuria ja moraalia sekä parannetaan heidän fyysistä kuntoaan. Samalla mielikuvat hyvästä sotilaasta, miehestä ja kansalaisesta sulautuvat yhteen. Vielä 1960-luvulla varusmiespalveluksen koulutusperinne tukeutui vahvasti kurikasvatuksen periaatteisiin. (Ahlbäck 2010a, 157–158, 187, 227; Ahlbäck 2010b.)

Omaelämäkertaa aineiston perusteella osa palvelukseen astuvista nuorista miehistä katsoi näiden kasvatuseriaatteiden olevan luonnollinen ja oletettu osa sotilaskoulutusta. Kirjoituksissa kuvattiin, miten kuri ja vaikeudet opettivat miehiä ja johtivat itseluottamuksen lisääntymiseen. On tärkeää muistaa, että sodan aikana ja vielä vuosia sen jälkeen kasvatuskodeissa ja kouluissa perustui paljolti kuriin ja auktoriteettien kunnioittamiseen (Ojakangas 1997; Kivimäki 2007). Koulussa painotettiin kansakunnan edun, ahkeruuden, velvollisuudentunnon, siveellisyyden ja maanpuolustustahdon merkitystä. Kurin kautta nuorille opetettiin itsehillintää ja järjestystä. (Ahlbäck 2010a, 47–51; Tepora 2007, 62–65.) Osa kirjoittajista kuvasi sitä, miten kurin puute oli este kasvamiselle ja aikuistumiselle ja kurin piti heidän mukaan ”tuntua” (Ahlbäck 2010b, 65–68). Vaikka kuria ja järjestystä saatettiin kuvata kirjoituksissa epämieluisina ja pelottavina kokemuksina, pidettiin kestämistä, pelkojen voittamista ja periksi antamattomuutta tärkeinä saavutuksina.

Varusmiespalvelus nähtiin myös miehisisyyden mittarina: selviämällä haasteista ansaittiin miehen status. Jo ennen toista maailmansotaa palvelukseen kelpaamattomuudella oli epämiehekkyyden stigma (Ahlbäck 2006, 112; Leimu 1985, 9–14). Myös omaelämäkerroissa mieheksi tulemisen vastakohtiksi muodostuivat kestäättömyys ja feminiinisyyt:

Tämä tuntui minulle olevan aina näissä hommissa se tärkein asia – että kelpaisin ja täyttäisin paikkani. Etten olisi mikään majaan eli poikatyttö. Sitä minä olin armeijaan lähtiessä pelännyt kaikkein eniten. Sitä, että pääsevät tuomitsemaan ja moittimaan likkamaiseksi. (Mies, 1940)

Palvelus ei kirjoituksissa näyttänyt vain positiivisena tai kasvattavana kokemuksena. Miesten tarinoissa oli myös hyvin negatiivisia kuvauksia ja kriittistä pohdintaa erityisesti varusmiespalveluksen arjesta. Eniten kritiikkiä herättivät kummallisiksi koetut käytännöt. Omaelämäkerroissa kyseenalaistettiin muun muassa jatkuvan kiireen tarkoituksenmukaisuus, liian nopea ruokailu ja toistuvat siivoukset:

Monien ohjelmanumeroiden tarkoitusta ja koulutuksellisia tavoitteita oli vaikea hahmottaa. Vaikea oli ymmärtää, miksi komppanian järjestäytymistä tuvista pihalle piti harjoitella päiväkausia, jotta se tapahtuisi kahdessakymmenessä sekunnissa ja että ovet särkyivät ja luita rikkoutui ja hampaita katkeili ovenpieliin. Ja miksi ruokailuun piti mennä sulkeismarssia ja vieläpä sieltä

palata suljetussa muodossa, jopa juostenkin. Mutta päällimmäisin kaikista oli kasarmien siivouspalvelus: miksi meistä sotilaiden lapsista, tulevista Suomen armeijan sotilaista, koulutettiin puutteellisilla välineillä huippuluokan siivoojia. (Mies, 1949)

Kriittisissä kirjoituksissa kuri ja järjestys näyttäytyivät kasvatuksen sijaan lapsellisena huumauksena ja turhana hyppyyttämisena. Niiden tarkoitusta oli kirjoittajien vaikea ymmärtää edes vuosikymmeniä myöhemmin. 1950 syntyneen miehen mukaan armeija ei ollut miesten koulu, sillä hierarkiassa etenemiseen tarvittiin lähinnä röyhkeyttä ja ”pentumaista käytöstä”. Vuonna 1949 syntyneellä miehellä taas oli ajoittain vaikeuksia ymmärtää armeijan käytäntöjä, vaikka hän loppujen lopuksi korosti palveluksen olevan miehille kuuluva velvollisuus:

Vaihdettiin rytkyjä, pakattiin reppuja, sohittiin kiväärillä, poistuttiin taakse, ja poistuttiin eteen ja välillä pantiin maahan maate. Silloin minä ensimmäisen kerran elämässäni siunailin, että kaikkeen sitä on ihmisen nöyryyttäväkin, kun on saanut munat ja aikoo kasvaa mieheksi. (Mies, 1949)

Palveluksen aikana miehet keksivät keinoja, joiden avulla paeta epämiellyttäväksi koettua arkea. Tällaisia olivat muun muassa sairauslomamat. Perusteettomilta vaikuttavista käskyistä voitiin myös suoraan kieltäytyä tai arjesta saatettiin selviytyä noudattamalla käskyjä ylittämättä ja hyvin kirjaimellisesti. Erilaiset selviytymiskeinot varusmiespalveluksen kaltaisessa suljetuissa laitoksessa näyttäisivät olevan ajasta riippumatta hyvin samankaltaisia. Tuolloin, kuten nykyisinkin, valinnat ja vastarinta ovat nuorille miehille tärkeitä ja ne auttavat jaksamaan laitossarjassa. (ks. Galtung 1959; Ojajärvi 2009, 81–82.)

Sodan varjossa kasvaneiden nuorten kirjoituksissa kritiikki tiivistyi laitoksen totaalisiin piirteisiin (ks. Goffman 1961, myös Salasuo 2009). Armeijaa verrattiin esimerkiksi vankilaan, koska se eristi tuolloin nuoret miehet lähes totaalisesti siviilielämästä. Palvelukseen astumista kuvattiin myös ”paluuna (lasten)tarhaan”, jossa toiminnot kävelemisestä siivoamiseen ja syömiseen piti opetella uudelleen.

Negatiivisista kokemuksista huolimatta suurin osa vanhemmasta ikäluokasta suoritti palveluksensa loppuun saakka. Sodan varjossa kasvaneista ainoastaan yksi mies valitsi siviilipalveluksen. Hänen valintansa taustalta oli tulkittavissa uhmaa omaa perhettä ja sotilassukua kohtaan:

[ei] mennyt armeijaankaan, vaikka isän suku on vanhaa sotilassukua, ja isä itse sotilas. Menin siviilipalvelukseen. Ja rupesin sosialistiksi ja pasifistiksi, koska isä oli oikeistolainen ja militantti.

Osa muistelijoista ei arvottanut palvelusta myönteisenä tai kielteisenä kokemuksena, vaan palveluksesta kirjoitettiin yhtenä elämänsä osana. Palvelukseen suhtauduttiin näissä kirjoituksissa elämänvaiheena, joka piti vain käydä läpi (ks. Roos & Vilkkonen 1988, 186). Jos palvelus sivuutettiin lyhyesti tai osana jotakin toista elämäntapahtumaa, kerrottiin palveluksesta silti suorituspaikka, ajankohta ja pituus. Varusmiespalvelus näyttäytyi ikään kuin yhtenä hyväksytyyn elämänsä polun peruskriteerinä, jonka jälkeen aukeni uusi elämänvaihe. Vuonna 1943 syntynyt mies kiteytti tämän kuvaamalla kuinka: “[e]lämä tuntui elämisen arvoiselta. Oli tyttöystävä, armeija käytyä, hyvä työpaikka ja uusi auto”. Toisinaan kuvaukset palveluksesta olivat hyvinkin pitkiä ja keskittyivät lähinnä neutraaliin, yksityiskohtaiseen tapahtumisen kuvaamiseen, kuten seuraava lyhyt esimerkki havainnollistaa:

Palvelukseenastumispäivä koitti. Nousin junaan Tampereen asemalta, junanvaihto oli Hyvinkäällä ja määräasema Kerava. Asemalla odotti armeijan kuorma-auto, lavalla puupenkit. Aina kuorman täytyttyä auto heitti keikan vajaan kymmenen kilometrin päähän Hyrylään, jossa varuskunta sijaitsi. (Mies, 1943)

Tällainen neutraali tapa kuvata oli tyypillistä aineiston varusmiespalvelusta kuvaaville kohdille. Kuvaukset olivat yksityiskohtaisia, joskin melko ulkokohtaisia. Kuvaustyylillä saa tutkijan pohtimaan kollektiivisesti jaetun kokemuksen kerrontatapoja ja miesten tarvetta jakaa armeijakokemuksia hyvin tarkasti vielä vuosikymmeniä palveluksen jälkeen. Samanlainen tapa kuvata on yleinen vielä 2000-luvun nuorien jakamissa armeijakokemuksissa (mm. Ojajärvi 2009, 229–230).

Kaupungistuvan Suomen sotilaiden moninaistuvat palvelusmuistot

Vuosien 1953–1969 välillä syntyneitä on kutsuttu muun muassa suurten ikäluokkien peräsähiittäjiksi (mm. Karisto 2005). Näiden kaupungistuvan Suomen sotilaiden nuoruus osui 1970- ja 1980-luvuille, jolloin yhä useampi vietti lapsuutensa ja nuoruutensa urbaanissa ympäristössä (Haapala 2003, 75). Suomalainen yhteiskunta alkoi keskiluokkaistua (esim. Roos 1988, 56–67) ja yhteiskunnallinen kehitys näkyi muutoksena nuorten arjessa. Siinä missä 1950-luvulla nuoret viettivät vapaa-aikaansa pääosin kotona, 1970-luvulla nuoret siirtyivät viettämään aikaansa kaduille ja baareihin (Saarikangas 2003, 409). Alettiin puhua sukupolvikuilusta, sillä nuorilla katsottiin olevan vanhempiensa verrattuna hyvin erilaisia arvoja ja elämäntyyliä (Kallioniemi 2003, 489). 1980-luvulla katse siirtyi nuorille järjestetystä toiminnasta kohti nuorten omaehtoista toimintaa ja alakulttuureja, jotka korostivat nuorten yksilöllistyneitä elämäntapavalintoja (Salasuo & Suurpää 2014, 115–116; Kallioniemi 2003, 482).

Siirtymä sodan varjosta urbaaniin maisemiin näkyy myös aineistossa. Tässä taitekohdassa tavat kuvata palveluskokemusta moninaistuvat. Varusmiespalvelus ei näyttäydä enää yhtä itsestään selvänä osana miehen elämää ja muisteluissa tulee vahvemmin esille myös koko instituutiota kyseenalaistavia näkökulmia. Vaikka aineiston kokonaismäärä oli edellistä ryhmää pienempi, asepalveluksen suorittaneiden miesten osuus kuitenkin kaksinkertaistui (7 kpl).

Nuorisokulttuurissa tapahtuneet muutokset näkyivät myös varusmiespalveluksen kuvauksissa. Esimerkiksi 1953 syntynyt mies kirjoitti sotilaskodin olleen hänelle ”ihan tivaallinen paikka”, jossa levyautomaatin reipas musiikki tahditti vapaa-aikaa. Musiikki, levyautomaatit ja muiden kanssa seurustelu kuuluivat olennaisena osana nuorten vapaa-aikaan (esim. Poikolainen 2014, 160–161). Näin sotilaskoti musiikkeineen ja vierailvine siviileineen muistuttivat elämästä kasarmien ulkopuolella. Yhteisöllisyys ja uusiin ihmisiin tutustuminen olivat silti edelleen yksi palvelusajan positiivisimmista muistoista:

Armeija-aika oli minulle kaiken kaikkiaan hyvä ja mielenkiintoinen kokemus, tapaisin lukuisan joukon erilaisia nuoria miehiä sotamiehinä ja kirjavan joukon kouluttajia ja upseereita. Tämä oli terveellistä minulle, jonka kokemukset miesten maailmasta olivat niukkoja ja satunnaisia. (Mies, 1956.)

Varusmiespalveluksesta alettiin rakentaa itselle mielekästä omien kiinnostusten ja vahvuuksien mukaan. Esimerkiksi 1956 syntynyt mies kirjoitti, kuinka komppanian kirjuriksi pääseminen oli ”minunlaiselleni humanistille unelmavirka”. Positiivisesti muisteltiin myös tilanteita, joissa mies koki pärjänneensä palveluksessa fyysisistä rajoitteistaan huolimatta.

Vuonna 1953 syntynyt kertoi oppineensa rohkeutta myöhempään elämään, vaikka saikin lopulta fyysisistä syistä vapautuksen. Hän koki olleensa alokas muiden joukossa, eikä ”mikään surkeuden esimerkki”, kuten liikunnanopettaja oli koulussa hänet määritellyt.

Kurikasvatus ja aikuistuminen olivat kuitenkin edelleen keskeinen osa palvelusmuistojen. Vuonna 1963 syntynyt mies kehui kasarmia ja ampumaharjoituksia, mutta ei ollut vakuuttunut koulutuksen rankkuudesta. Hän olisi kaivannut kovempaa kuria ja räsitystä, koska nykyisellään ”[f]yysinen räsitys ei parhaimmillaankaan yltänyt edes tasoihin partiossa koetun kanssa.” Koulutuksen odotettiin olevan fyysisesti ja henkisesti rankkaa, joka kesämällä saavutettaisiin oma paikka sotilaana ja miehenä (ks. Ahlbäck 2010b, 65–68).

Kaupungistuvassa Suomessa nuoruuttaan eläneiden kirjoituksissa kritiikkiä esiintyi aiempia kirjoituksia selvästi enemmän. Se kohdistui osin edelleen armeijan toimintamalleihin ja käytäntöihin, joita ei ymmärretty tai hyväksytty. Miehet kuvasivat aineiston vanhemman ikäryhmän tapaan niiden olleen järjettömiä, kohtuuttomia ja perusteettomia. Muun muassa pohdinnat siivouspalveluksen mielekkyydestä toistuivat tässä ikäluokassa. Vuonna 1959 syntynyt mies kyseenalaisti palveluksessa sen, miten siivoustyö esitetään nuorille miehille halveksittavana ja rangaistuksenomaisena toimintana. Aivan kuin siivoaminen ja siististi eläminen eivät kuuluisi miehisyYTEEN. Vuonna 1956 syntynyt mies taas kirjoitti, ettei voinut käsittää kiireisiä aamupeseytymisiä, joissa pesulle ei käytännössä annettu lainkaan aikaa. Hänen oli vaikea ymmärtää tällaisen päämäärättömän edestakaisin juoksemisen koulutuksellista tarkoitusta.

Laitospiirteiden ja arjen toimintojen kritiikin lisäksi mukana oli aiempaa suuremmin instituutiota ja asevelvollisuutta kritisovia kirjoituksia. Varusmiespalveluksesta nostettiin esiin esimerkiksi se, miten palvelus sijoittui aikaan, jolloin nuoret miehet pyrkivät rakentamaan omaa itsenäistä elämäänsä. Palvelus repi nuoret irti arjesta, opinnoista ja muusta elämänmenosta. Myös palveluksesta vapautetut pohtivat suhdettaan armeijainstituutioon. Vuonna 1956 syntynyt mies sai aktiivisen yrittämisen jälkeen vapautuksen palveluksesta ja päätyi kirjoituksessaan pohtimaan armeijainstituutiota ja sen merkitystä. Hän kirjoitti, kuinka piti armeijaa ”tyhjöpäiväisenä laitoksena”, jonka tulisi olla kaikille vapaaehtoinen tai vaihtoehtoisesti molemmille sukupuolille pakollinen. Kirjoituksissa toistui useaan otteeseen kritiikki sitä kohtaan, että asevelvollisuus koski ainoastaan miehiä.

Myös siviilipalveluksen suorittaneiden kirjoituksissa tuli esille suora järjestelmän kritiikki. Eräs 1960-luvun alussa syntynyt mies kirjoitti, että mikäli häneltä olisi evätty pääsy siviilipalvelukseen, hän olisi mennyt mieluummin vankilaan kuin armeijaan. Vuonna 1964 syntynyt mies kirjoitti olevansa – kuulemastaan ”isänmaallisesta vittuilusta” huolimatta – ylpeä siitä, että kieltäytyi aseellisesta palveluksesta. Kirjoituksissaan pohdittiin myös siviilipalvelukseen liittyvää leimaa ja pelkoa siitä, miten valinta vaikuttaisi tulevaisuuteen ja työelämään. Vuonna 1959 syntynyt mies kirjoitti pelänneen olevansa fyysisesti liian heikko armeijaan ja päätyi valitsemaan siviilipalveluksen. Hän sai tukea valinnalleen opiskelijajärjestöstä, jossa siviilipalveluksesta oli tullut epävirallinen normi ja palveluksen suorittaneet miehet olivat poikkeus. Vuonna 1964 syntynyt mies kirjoitti elämäkerrassaan fiktiivisen ja värikkään tarinan siitä, millaista vakaumusta nuoren miehen tuli tutkintalautakunnalle esittää, jotta pääsisi siviilipalvelukseen tai saisi vapautuksen. Kirjoituksessa hän kääntää kysymyksen omasta kieltäytymisestä palvelukseen hakeutuvien motiiveihin.

Sinä nuorehko nainen... psykologi vai mikä lienetkin... mitä pahaa minä olen sinulle tehnyt, kun sinun niin himottaa minun vakaamustani tutkiskella? Testailisit mieluummin niitä, jotka haluavat mennä harjoittelemaan murhaamista ja tottelemista. (Mies, 1964)

Aiemmassa ikäluokassa tuli esille ristiriita palveluksen suorittamisen ja miesten omien henkilökohtaisten vakaumusten välillä. Tässä ikäryhmässä ristiriita ei ollut yhtä ilmeinen, mutta silti joukosta löytyi esimerkiksi vuonna 1956 syntynyt mies, joka kirjoitti olleensa pasifisti, mutta suorittaneensa varusmiespalveluksen tunnollisesti.

Loittoneva sota varusmiespalvelusmuistoissa

Keskeinen huomio sodan varjossa eläneiden nuorten miesten kirjoituksissa oli tarinoiden tiivis kytkös sotaan. Sota oli muisteluissa läsnä omaelämäkerrallisina kokemuksina tai perhettä ja sukua koskettaneina traumaattisina tapahtumina. 1940-luvulla syntyneillä miehillä oli luonnollisesti eniten kosketuspintaa sotaan, sillä he olivat syntyneet sotien keskelle tai heti sotien päättymisen jälkeen. Monet kirjoittajat kertoivat isiensä palvelleen rintamalla tai jääneen sinne. Kirjoituksissa sota näkyi konkreettisesti arjessa kainalosauvoilla liikkuvina sotainvalideina, sodasta tuotuina aseina tai sodassa kaatuneen isän kuvana olohuoneen pöydällä. Sota oli tausta, jota vasten omaa elämäntarinaa rakennettiin, kuten vuonna 1943 syntynyt mies kirjoitti: ”Suomi taisteli elämästään aseina. Minä opettelin kävelemään vuokraemännän kiusaksi.”

Sota välittyi ikäpolvelta seuraavalle myös isien ja sukulaisten kertomien tarinoiden ja kokemusten kautta. Sota tuli esille iltasatuina, ”masentavina muistoina”, isien katkeruutena tai rintamalla yhdessä taistelleiden miesten kokoontumisina, joissa ryypättiin ja kerrattiin sotatarinoita. Kuolema, sodan henkiset ja fyysiset traumat olivat monella tapaa perheiden arjessa läsnä. (Kivimäki 2007.) Lapset ja nuoret tulkitsivat sotaa ja sen tapahtumia osin vanhempien kokemusten kautta, koska vanhempien kokemusmaailma ja mallit luovat sen todellisuuden, jota vasten erilaisia kokemuksia ja tulkintatapoja jäsenetään pitkälle aikuisuuteen asti (Berger & Luckmann 1994).

Sodan aikana ja sen jälkeen syntyneille miehen malli näyttäytyi karskina. Siihen eivät mahtuneet tunteet tai heikkoudet. Mieheksi velvollisuudeksi kiteytyi taistelu ja puolustus ja vasta sodassa miehet ansaitsivat sankaruutensa. Sotaa käyneitä isiä kohtaan tunnettiin alemmuutta ja tätä kompensoitiin pyrkimällä saavuttamaan miehen mitta fyysisten ja miehisten tekojen avulla. (Kivimäki 2007, 233–236; myös Ahlbäck 2010b.) Miesten kouluksi kuvattu varusmiespalvelus tarjosi tähän hyvän mahdollisuuden. Tätä vasten on ymmärrettävää se, miten miehet kirjoittivat varusmiespalveluksesta osana miehisyyttä ja mieheksi tuleamista. Vuonna 1945 syntynyt mies kiteytti sodan ja miehisyyden yhteyden:

Ei mieheksi kelvannut sotia käymätön sotien jälkeen (...) miehen ikään oli tultava vaikka ilman puperteetteja, armeijaan mentävä mereltä pöllinkeruusta, hiihtämästä, kalastamasta, miesten kouluun, sotapoikain kouluun. (Mies, synt. 1945)

Monissa perheissä elänyt vahva maanpuolustushenki saattoi velvoittaa nuorta suorittamaan varusmiespalveluksen mahdollisimman hyvin, vaikka oma henkilökohtainen palvelusmotivaatio olisi ollut alhainen. Palveluksen kestäminen valittamatta liitettiin joissain kirjoituksissa suoraan sotaan ja erityisesti isien sotakokemuksiin. Vuonna 1949 syntynyt mies

kiteyttää yhteyden hyvin: ”Me olimme sotilaiden lapsia ja yritimme olla mallisotilaita.” (myös Kempainen 2010, 209.)

Kuten tavoissa kuvata varusmiespalvelusta, myös sodan kytkeytyminen kertomuksiin muuttui siirryttäessä vanhemmasta ikäryhmästä nuorempaan. Kaupungistuvassa Suomessa nuoruuttaan eläneiden kirjoituksissa sota, sotamuistot ja sodan perintö eivät enää kehystäneet varusmiespalvelusta yhtä voimakkaasti. Sota alkoi hiljalleen etäännyä nuorten miesten elinympäristöstä, mutta jälkiä siitä oli edelleenkin ajoittain läsnä.

Vuonna 1966 syntyneen miehen kohtaaminen sotaveteraanin kanssa konkretisoi sen, miten suhde sotiin ja veteraaneihin loitontui vähitellen. Mies kirjoitti istuneensa varusmiehen loma-asu päällään linja-autossa, kun hänen viereensä istuutui sodassa vammautunut mies. Mies päivitteli: ”Voan sinä se poika et oo nähny sottoa [sotaa] ... Myö oltii kuule sotakaverii kans tänä päivänä tuolla Henriki Hoavissa kokkokuksessa. Muisteltii männeitä. Voan niistä sotajutuistaha sinä et tiä mittään. ... Työ että pojat tiä mittää soasta ettekä pelekkämisestä. Ettö tiä ennenkö seuroava toas tulloo.” Tuolloin 19-vuotias nuori mies kirjoitti olleensa lähinnä vaivautunut, eikä oikein tiennyt kuinka suhtautua vanhan miehen muisteluihin. Eihän hän mitenkään voinut tietää, millaista sota oikeasti oli.

Aika muuttuu, tarina pysyy?

Tässä artikkelissa on tarkasteltu vuosina 1939–1969 syntyneiden miesten kirjoitettuja omaelämäkertoja ja sitä, miten rauhan ajan varusmiespalvelus, asevelvollisuus ja sotamuistot tuleva niissä esille. Lähes kaikissa kirjoituksissa käsiteltiin tutkittavia teemoja. Teemojen voi tulkita olevan heille jollain tasolla tärkeitä tai muistamisen arvoisia. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut, että esimerkiksi varusmiespalveluskokemukset olisivat myönteisiä; aiemmat tutkijat ovat tuoneet samasta aineistosta esille erityisesti palvelukseen liittyviä negatiivisia kokemuksia (ks. Siltala 1994; Roos 1994). Pysäyttävät kuvaukset koetuista epäoikeudenmukaisuuksista ja kielteisistä kokemuksista nousivat aineistosta vahvana. Kielteisten kirjoitusten rinnalla nousee esille kuitenkin myös myönteisiä ja melko neutraaleja kuvauksia varusmiespalveluksesta.

Yksittäiset miehet kirjoittivat palveluksesta henkilökohtaisten kokemustensa kautta. Muistamisen tavat ja perinteet näyttäisivät olevan lopulta melko vakiintuneita siitäkin huolimatta, että palveluksen arki ja toimintatavat muuttuivat tuon 30 vuoden aikana varmasti huomattavasti (ks. Leimu 1985). Perustelut, arjen kuvaamisen tavat, kritiikin kohteet ja argumentit pysyivät monelta osin hyvin samankaltaisina kirjoituksesta toiseen. Muistamisen tapoihin vaikuttaa myös se, miten mennyttä varusmiespalvelusta halutaan muistaa (myös Metso 1999). Jos palveluksesta selviydettiin hyvin, voitiin mennyttä muistella kasvutarinana, jossa kurilla oli keskeinen rooli. Järjettömäksi koetut käytännöt taas saatettiin tuoda muistelmassa esille, vaikkei niitä itse palvelusajankohtana olisi kritisoitu ääneen ja palvelus olisi tuolloin pyritty suorittamaan mahdollisimman hyvin. Tarve saada hyväksyntä ja pärjätä miehessä maailmassa konkretisoitui palveluskuvauksissa usein kurikasvatuksen myönteisyytenä. Kurin piti tuntua, jotta se toimisi siirtymäriittinä ja jotta pojasta lopulta kasvaisi mies (ks. Tepora 2007, 62–65; Ahlbäck 2010a, 47–51; Ahlbäck 2010b, 65–68). Sama ajatus elää vielä 2000-luvun varusmiesten keskuudessa (mm. Aikko 2010; Ojajarvi 2012).

Sukupolvelta toiselle siirtyvän kertomisen tavan ohella aineistosta nousi esille muutoksia, joiden perusteella aineisto jaettiin ajallisesti kahteen osaan. Siirryttäessä sodan varjossa nuoruuttaan eläneistä (s. 1939–1952) kaupungistuvan Suomen kasvatteihin (s. 1953–1969) suhde sotiin muuttui. Sodan vähitellen loitontuessa tavat kritisoida asevelvollisuutta moni-

naistuivat. Arjen käytäntöjen lisäksi nuorempi ikäluokka kohdisti kritiikin selvemmin koko instituutioon. Kritiikki näkyi myös miesten tekemissä valinnoissa. Omaelämäkerrallisten kirjoitusten perusteella lähiyhteisön paine palveluksen käymiseen näytti tuolloin osin vähentyneen. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että 1940-luvulla syntyneiden keskuudessa oma henkilökohtainen vakaumus tai kritiikki ei näyttänyt kuin ääritapauksissa vaikuttavan asevelvollisuuden suorittamistapaan. Kaupungistuvassa Suomessa taas varusmiespalvelus näyttäytyi initiaatoriitin ja velvollisuuden lisäksi yhä enemmän myös pakkona, joka keskeytti nuoruuden ja itsenäiseen elämään siirtymisen.

Jotkut tutkijat ovat katsooneet, että sodan vaatiman kollektiivisen uhrautumisen jälkeen suomalaisessa yhteiskunnassa painotettiin yksilöllisyyttä ja sen ilmaisua (mm. Näre 2008, 39). Vaikka 1950–1960-luvulla palveluksen suorittaneet (vuosina 1939–1952 syntyneet) olivat eläneet nuoruuttaan rauhan aikana, näkyi heidän kirjoituksissa yksilöllisyyden sijaan edelleen kollektiivinen velvollisuus palveluksen suorittamiseen. Puolustusvoimat ja miesten asevelvollisuus vaikuttavat olleen sodan jälkeen vielä pitkään aluetta, johon tällainen yksilöllisyyden ilmaisu ei kuulunut. Siihen liittyi pikemminkin velvollisuus ja sotasukupolvilta saatu perintö ja velka. Omat henkilökohtaiset merkitykset näyttävät tulleen tämän aineiston pohjalta vahvemmin mukaan vasta suurten ikäluokkien jälkeen (1953–1969). Jotta muutoksen ja murroksen taustaa voitaisiin analysoida tarkemmin, olisi tärkeää saada lisää tutkimustietoa rauhanajan varusmiespalveluksen merkityksistä eri aikakausina.

1990-luvun alussa kerätty aineisto on ainutlaatuisuudessaan tärkeä ja tuo esille miesten omakohtaisia näkemyksiä varusmiespalveluksesta. Aineisto kuitenkin pienenee huomattavasti 1953–1969 syntyneisiin miehiin siirryttäessä, joka osittain selittyy kirjoittajien nuoremalla iällä kirjoituskilpailun aikana (noin 23–39 vuotta). Myös kirjoittamisajankohta vaikuttaa muistelun tapoihin. 1990-luvulla keskusteltiin naisten mahdollisuudesta suorittaa vapaaehtoisesti asepalvelus, joka saattoi vaikuttaa myös kirjoituksiin ja argumentoinnin tapoihin. Iän ja kirjoittamisajankohdan vaikutus kertomuksiin tulee ottaa huomioon, joskaan sitä ei koskaan täysin pystytä erittelemään. Näistä rajoitteista huolimatta aineisto tarjoaa kiinnostavia viitteitä siitä, kuinka varusmiespalveluksen merkityksellistäminen on moninaistunut ja suhde sotiin etäännytty omasta kokemuspöiristä kulttuuriseksi kertomukseksi.

Lähteet

"Eläköön mies: elämäkertakirjoituskilpailu miehille". Vuonna 1992–1993 järjestetyn kirjoituskilpailun aineisto. Signum: SKS KRA Eläköön mies.

Kirjallisuus

Abrams, Lynn 2010. *Oral History Theory*. New York: Routledge.

Ahlbäck, Anders 2010a. *Soldiering and the making of Finnish manhood: conscription and masculinity in interwar Finland, 1918–1939*. Turku: Åbo Akademi.

Ahlbäck, Anders 2010b. *Sotasankaruus miehuuden esikuvana. Jääkäriupseerit ja suomalaisen sotilaskoulutus*. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija & Kemppainen, Ilona (toim.), *Kirjoituksia sankaruudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 47–88.

Ahlbäck, Anders 2006. *Sodan kokemushistoria: Uusi saksalainen sotahistoria ja kokemushistorian sovellusmahdollisuudet Suomessa*. Teoksessa Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (toim.), *Ihminen sodassa: Suomalaisen kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva, 69–86.

- Aikko, Jyrki 2010. Muutosmatka sotilaaksi. Sotilaan kasvu kovissa olosuhteissa ja siihen vaikuttaminen sotilaskoulutuksessa. Maanpuolustuskorkeakoulun täydennyskoulutus- ja kehittämiskeskus, julkaisusarja 1, tutkimuksia 1/2010. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Assman, Jan 2008. Communicative and Cultural Memory. Teoksessa Erll, Astrid & Nünning, Ansgar (toim.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: WdeG.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina 2006. Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina, Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 25–48.
- Galtung, Johan 1959. *Fengsels samfunnet. Et forsøk på analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Goffman, Erving 1961. *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental patients and Other Inmates*. New York: Bantam Doubleday.
- Giele, Janet & Elder, Glen 1998. Life Course Research: Development of a Field. Teoksessa Giele, Janet Z. & Elder, Glen H. Jr. (toim.), *Methods of Life Course Research. Qualitative & Quantitative Approaches*. London: Sage, 5–27.
- Haapala, Pertti 2003. Nuoriso numeroina. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Nuorisotutkimusseura, 67–85.
- Halbwachs, Maurice 1992. *On Collective Memory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hoikkala, Tommi, Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni 2009. Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Häkkinen, Antti 2014. “Kun yhteiskunta tuli kylään”: nuorisosukupolvien erilaiset yhteiskuntakohtaamiset ja -kokemukset. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.), *Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 152*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 32–57.
- Häkkinen, Antti, Linnanmäki, Eila & Leino-Kaukiainen, Pirkko 2005. Suomi, johon suuret ikäluokat syntyivät. Teoksessa Karisto, Antti (toim.), *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 61–91.
- Kallioniemi, Kari 2003. Nuorisokuvat, populaarikulttuuri ja suomalaisuus. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Nuorisotutkimusseura, 481–495.
- Karisto, Antti (toim.) 2005. *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Ville 2007. Sodan rampauttama vanhemmuus. Teoksessa Näre, Sari, Kirves, Jenni & Siltala, Juha (toim.), *Sodassa koettua: Haavoitettu lapsuus*. Helsinki: Weilin + Göös, 215–245.
- Leimu, Pekka 1985. Pernalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä. *Kansantieteellinen arkisto* 33. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Kortteinen, Matti (1982) *Lähiö*. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Metso, Tuija 1999. Erilaista ja tuttua. Koulu vanhempien koulumuistoissa. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.), *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino, 267–283.

- Mäkinen, Juha (toim.) 2013. Asevelvollisuuden tulevaisuus. Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos, julkaisusarja 2, artikkelikokoelmat n:o 9. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Mälkki, Juha 2008. Herrat, jätkät ja sotataito – Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla ”talvisodan ihmeeksi”. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nieminen, Juha 2003. Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitaviksi. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Nuorisotutkimusseura, 261–282.
- Näre, Sari (toim.) 2008. Sodassa koettua. Uhrattu nuoruus. Helsinki: Weilin + Göös.
- Ojakangas, Mika 1997. Lapsuus ja auktoriteetti. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliiton julkaisuja 85. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Kempainen, Ilona 2010. Arjen sankaruus. Naisten, miesten, suomalaisten näkökulmia. Teoksessa Peltonen, Ulla-Maija & Kempainen, Ilona (toim.), Kirjoituksia sankarudesta. Helsinki: SKS, 193–223.
- Ojajärvi, Anni (2012) Varusmiespalvelus kasvatuslaitoksena. Teoksessa Pekkarinen, Elina, Vehkalahti, Kaisa & Myllyniemi, Sami (toim.) Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2012. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 131. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 207–217.
- Ojajärvi, Anni 2009. Kombon kolmas ääni: Mikä totaalinen laitos? Teoksessa Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni, Tunnetut sotilaat. Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 76–84.
- Poikolainen, Janne 2014. Populaarimusiikki suomalaisnuorten arjessa 1950- ja 1960-luvuilla. Teoksessa Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena (toim.), Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 150–177.
- Roos, J. P. 1988. Elämäntavasta elämäkertaan. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (toim.) 1994. Miehen elämää. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roos, JP 1994. Kuinka hullusti elämä on meitä heitellyt -suomalaisen miehen elämän kurjuuden pohdiskelua. Teoksessa Roos, J.P. & Peltonen, Eeva (1994) (toim.), Miehen elämää. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 12–28.
- Roos, J. P. & Vilkkö, Anni 1988. Suomalaisten elämä elämäkertakilpailun valossa. Teoksessa Roos, J.P., Elämäntavasta elämäkertaan. Helsinki: Tutkijaliitto, 155–200.
- Saarikangas, Kirsi 2003. Nuorten lähiöt. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. Nuorisotutkimusverkoston / Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Nuorisotutkimusseura, 397–417.
- Salasuo, Mikko 2010. Nuorten suhde sotiemme suureen kertomukseen. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.), Puolustuskannalla. Nuorisobarometri 2010. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 107. Nuorisosiain neuvottelukunta, julkaisuja 43. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisosiain neuvottelukunta, 191–196.
- Salasuo, Mikko 2009. Varusmiespalveluksen rutiineja ja marssimerkkejä. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni, Tunnetut sotilaat. Varusmiehen koke-

- mus ja terveystaju. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 94. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 53–77.
- Salasuo, Mikko & Suurpää, Leena 2014. Ystävyys ja ryhmä kahden sukupolven kerrotussa elämässä. Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.), Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 112–149.
- Siltala, Juha 2013. Nuoriso – mainettaan parempi? Nykynuorten sopeutumiskaisuthistoriassa Helsinki: WSOY.
- Siltala, Juha 1994. Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Helsinki: Otava.
- Suomalainen asevelvollisuus 2010. Helsinki: Puolustusministeriö.
- Tepora, Tuomas 2011. Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhuri 1917–1945. Helsinki: WSOY.
- Tepora, Tuomas 2007. Poikien sota. Toisen maailmansodan aikaiset poikien sotakirjat siirtymän kuvauksena. Historiallinen aikakauskirja 105:3, 287–301.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Vehkalahti, Kaisa & Suurpää, Leena 2014. Johdanto: Nuoruus, sukupolvet ja oman elämän kirjoittaminen. Teoksessa Kaisa Vehkalahti & Leena Suurpää (toim.), Nuoruuden sukupolvet. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura julkaisuja 152. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 5–29.
- Ukkonen, Taina 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.), Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto 2014. Eläköön mies: elämäkertakirjoituskilpailu miehille. [www-lähde]. <
<http://www.fsd.uta.fi/fi/aineistot/luettelo/FSD1332/meF1332.html#accsPlac> > (Luettu 5.12.2014).

VTT **Anni Ojajärvi** ja ***VTM*** **Tiia Laukkanen** toimivat tutkijoina Nuorisotutkimusverkostossa.